

LES FAMÍLIES CONVERSESES DE VALLS (s. XIV-XV)

per Gabriel Secall Güell

1. Els tumults del 1391

L'activitat apologètica i catequística de Fra Vicens Ferrer va millorar, certament, la depressió de la vida espiritual de la Cristianitat en aquell difícil moment de finals de segle XIV, però també és cert que la seva activitat prengué una èmfasi desmesurada al moment d'enfrontar-se amb el problema jueu, llavors tractat com a matèria crucial, i fins i tot, alguns historiadors —en certa manera tendenciosos—, li han atribuït una possible participació en els lamentables successos perpetrats l'estiu del 1391 contra la prole jueva.¹

És, doncs, evident que els fets ocorreguts el 1391, propiciaren una fita nefasta i negativa per a la història de les comunitats hebrees de les comarques tarragonines, i per a la majoria de les famílies jueves de Sefarad. Aquella ona antijueva, provocada a Sevilla, fou motiu de la desfeta de molts calls i, conseqüentment, d'una important fallida demogràfica.

Per bé que no existeix gaire documentació arxivística, a Valls, de cap a finals del segle XIV, sembla que l'aljama visqué moments de franca harmonia i prosperitat, i gaudí alhora d'una cota normal de població (Vegeu QUADRE I).

1. J.M. MILLÀS VALLICROSA, *En torno a la predicación judaica de San Vicente Ferrer*, «Boletín de la Real Academia de Historia», Madrid 1958, pàgs. 7-16.

QUADRE I: POBLACIÓ HEBREA A VALLS

	Període 1380-1399	Període 1400-1411	Dades limit
1. Abraham <i>corredor públic</i>		o	(1410) ²
2. Isach Adret		o	(1411) ³
3. Gavia Alatzar i Bellida	o	o	(1383-1405) ⁴
4. Bonanasch Albar	o		(1383) ⁵
5. Abraham Alpapperri <i>pergaminer</i>	o		(1380-1384) ⁶
6. Salomo Arobi	o	o	(1381-1415) ⁷
7. Bondio Azarch	o		(1383) ⁸
8. Mestre Astruch Baro <i>metge</i>		o	(1409-1411) ⁹
9. Bonjuha Barzelay	o		(1383) ¹⁰
10. Sutllam Barzelay i Bonadona pares de Bonjuha Barzelay	o		(1380-1389) ¹¹
11. Salomo Benvenist qº, pare de Benvenist Salomo	o		(1392)
12. Astruch Cabrit i Aster	o	o	(? -1410)
13. Bonjuha Cabrit i Astruga pares de Mosse Cabrit, Samuel Cabrit, i Bonadona	o	o	(1383-1412) ¹²
14. Mosse Cabrit i Dulcia, pares d'Astruch Cabrit	o	o	(1383-1412)
15. Samuel Cabrit	o		(1373- ?) ¹³
16. Abraham Cresp, pare de Davi Cresp	o		(1389)
17. Davi Cresp	o		
18. Perfet Cohen	o	o	(1399-1414) ¹⁴
19. Mestre Samuel Cohen <i>metge</i>	o	o	(1396-1405) ¹⁵
20. Vital Duran	o		(1387) ¹⁶
21. Mosse Façquia	o		(1383) ¹⁷
22. Mestre David de Gauges <i>metge</i>	o	o	(1380-1384) ¹⁸
23. Gaulipa <i>argenter</i>	o		(1380) ¹⁹
24. Saul Gotina i Regina	o		(1398-1399) ²⁰
25. Taroç Jacob	o		(1383) ²¹
26. Vital Jacques i Bonadona	o		(1391-1392) ²²
27. Benvenist Salomo	o		(1392) ²³
28. David Salomo	o		(1380) ²⁴
29. Na Sotllama jueva	o	o	(1397-1402) ²⁵
30. Gentov Squayo	o		(1383) ²⁶
31. Tolçana, filla d'Isach de Narbona qº	o		(1383) ²⁷
32. Isach Xetani	o		(1392-1424) ²⁸

2. AHMV, Llibre Bosseria 1410-1411, fols. 17r i 43v.

3. AHMV, Man. Pere Negre 1414-1420, fols. 26v-27r.

4. AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384, fol. 71r-v.

AHPT, Man. 3998 (Santa Coloma) 1383-1384, fol. 182v.

AHMV, Llibre Bosseria 1405-1406, fol. 84r.

5. AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384, fol. 71r-v.

6. AHMV, Llibre Claveria 1379-1380, fol. 20r.

AHPT, Man. 3911 (Santa Coloma) 1383-1385, fol. 46v.

Com a conseqüència dels esdeveniments del 1391, s'originaren emigracions per part d'algunes famílies establertes a Valls, les quals no renegaren de la seva fe, ni de la seva tradició –a despit dels robatoris i dels atropells comesos contra aquella comunitat–, i s'establiren eventualment en d'altres viles de la demarcació tarragonina, com és ara Santa Coloma de Queralt,²⁹ la Llacuna,³⁰ i entre d'altres l'Aleixar.³¹

7. AHAT, Man. 95 (l'Aleixar) 1377-1388, fol. 92v.
AHAT, Man. 20 (l'Aleixar) 1414-1415, fol. 28r-v.
8. AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384, fol. 75 v.
9. AHMV, Llibre Bosseria 1409-1411, fol. 49r.
AHMV, Llibre Bosseria 1410-1411.
10. AHAT, Man. 44-400 (Valls) 1383, fol. 9v.
11. AHPT, Man. 3908 (Santa Coloma) 1380-1381, fols. 219r-221v.
AHMV, Man. Bernat Morató 1389, fol. 18r-v.
12. Gabriel SECALL GÜELL, *Mosse Cabrit, draper filàntrop de Valls i de Santa Coloma de Queralt (s.XIV-XV)*, «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», Aplec de Treballs núm. 6, Montblanc, 1984, pàgs. 63-95.
13. De Samuel Cabrit, només en tenim notícies el 1373. Cf. AHPT, Man. 3900 (Santa Coloma) 1373, fol. 211v.
14. AHPT, Man. 4031 (Santa Coloma) 1399-1400, fol. 6v.
AHMV, Man. Pere Negre 1414-1420, fol. 175r. Es traslladà a Santa Coloma.
15. AHMV, Man. Llibre del Consell 1393-1396, fol. 113v.
AHMV, Llibre Bosseria 1404-1405, fol. 65r..
16. AHMV, Man. Ramon Certer 1387, fol. 16v.
17. AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384.
18. AHMV, Llibre Claveria 1379-1380, fol. 44r.
AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384, fol. 71r-v.
19. AHMV, Llibre Claveria 1379-1380, fol. 27r.
20. AHPT, Man. 4027 (Santa Coloma) 1398, fol. 47r.
AHPT, Man. 3919 (Santa Coloma) 1398-1399, fol. 34 r.
21. AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384, fol. 71r-v.
22. AHAT, Man. 19 (l'Aleixar) 1390-1393, fols. 28v-29r.
23. AHAT, Man. 45-303 (Valls) 1392, fols. 8v-9v.
24. AHMV, Llibre Claveria 1379-1380, fol. 93v.
25. AHMV, Llibre Estimes 1397-1402, fol. 193r.
AHMV, Llibre Estimes 1402, fol. 326v.
26. AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384.
27. Ibid. fol. 71r-v.
28. AHAT, Man. 45-303 (Valls) 1392, fols. 8v-9v.
AHPT, Man. 4078 (Santa Coloma) 1424, sf.
29. AHPT, Man. 4017 (Santa Coloma) 1391-1392, fols. 46v-47r: «*Ego Mosse Cabrit judeus ville de Vallibus nunc vero habitator ville Sancte Columbe de Queralto...*».
30. AHPT, Man. 3922 (Santa Coloma) 1393-1394, fols. 61r, 64r i 86r. Consta com a jueu de la Llacuna.
31. AHAT, Man. 19 (l'Aleixar) 1390-1393, fols. 28v-29r: «*Nos Vitalis Jaques et Bonadona uxor judei olim de Vallibus nunc habitatoris Dallexario...*».

Tot aquell estat de coses posà fi a l'harmonia, aparent, i, a partir de llavors, féu acte de presència una franca incomoditat envers les famílies hebrees, en general.

No hem sabut trobar cap document que ens doni la data concreta de l'assalt del call vallenc el mes d'agost del 1391,³² però en canvi sí que hem trobat un document redactat a Santa Coloma de Queralt referent a un jueu de Valls emigrat a aquella localitat veïna. Ell mateix ens conta, en el protocol, que abandonà la vila, durant la nit, a causa dels tumults i de les escameses realitzades contra la comunitat jueva.³³

Durant els avalots, la comunitat fou maltractada i, alhora, foren robats alguns dels seus béns. També fou saquejada la sinagoga, i en desaparegueren alguns objectes litúrgics.³⁴

Entre els anys 1391 i 1394, els llibres del consell de la vila fan diverses al·lusions als fets perpetrats a Valls, i a més d'una intervenció per part del rei Joan I.³⁵

Passats aquells dies tràgics, el furor popular no s'esvaí del tot, i algunes famílies hebrees seguiren essent maltractades i vilipendiades.

Les conseqüències esdevingudes l'estiu del 1391 propiciaren un nou problema sòcio-religiós: el dels conversos.

2. Les famílies converses de Valls

Diverses causes podrien justificar la gran onada de conversions, sobretot cap a finals de segle XIV i durant els primers desenis del segle XV, dels jueus de les comarques tarragonines. Les principals: les tràgiques conseqüències dels avalots del 1391, i la Pragmàtica de Benet XIII.

Cap al 1393, es promulgaren les primeres disposicions per tal de separar els conversos del seus germans jueus, i estigueren sotmesos a una estricta vigilància.³⁶

Generalment, als conversos, se'ls concedí un any de tracte i de convivència amb els seus familiars jueus, després de la seva conversió.³⁷

La conversió, de vegades, implicava una sèrie d'aventatges: lliure circu-

32. No sabem en quins documents es basà Francesc Puigjaner, *Historia de Valls*, Valls 1881, pàgs. 99-100, en dir que els fets esdevingueren el dia 5 d'agost, festivitat de la Mare de Déu de les Neus.

33. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL I.

34. AHAT, Man. 96 (l'Aleixar) 1388-1397, fol. 66r-v.

35. AHMV, Llibre del Consell 1393-1396, fols. 1r i 32r.

AHMV, Pergamí datat a Tortosa el 25 de novembre del 1393. Acta de perdó pels fets contra els jueus, concedit per Joan I.

36. YITZAHK BAER, *Historia de los judíos en la España Cristiana*, Altalena, Madrid 1981, vols. I-II, Vegeu capítol IX, pàgs. 383-441.

37. Francisca VENDRELL, *En torno a la confirmación real, en Aragón, de la Pragmática de Benedicto XIII*, «Sefarad» XXX (1960), fasc. 2, pàg. 320.

lació per les terres del regne; guiatges o protecció de béns i de vides; reducció de taxes, i dintre d'un caire molt més popular, les peculiars manifestacions reials a l'ajut de sosteniment de les famílies converses pobres, a les quals, en batejar-se els regalaven pells i teles per a confeccionar-se vestimenta.

Sovint, però, als conversos, se'ls presentaven conflictes com és ara l'oposició familiar, l'enemistat amb la comunitat —no sempre—, atropells a les seves cases —com ocorregué a Valls—, i la difícil adquisició d'aliments, la qual cosa venia a ser un dels mòbils de persecució.³⁸

Mentrestant, es posava de manifest la gran activitat proselitista per part del govern³⁹ i per part de l'església,⁴⁰ els quals seguien de prop la crisi religiosa que en aquell moment travessaven algunes comunitats jueves, la qual crisi tingué repercussions tant d'ordre polític com d'ordre econòmic.

I és que cal considerar que Benet XIII, va voler fer canviar en sentit pejoratiu i en forma restrictiva l'ambient social de les aljames amb el propòsit de provocar conversions. Aquest ardent voler seu es posà en pràctica mitjançant la seva Butlla dictada des de València, l'11 de maig del 1415, amb la qual imposava una política de màxima repressió i limitació a les comunitats jueves, a les quals prohibia d'exercir diversos oficis: se les obligà a lliurar els seus llibres talmúdics; se'ls posaren severes condicions per a la convivència amb els cristians, i entre d'altres disposicions, se les obligà a anar a escoltar sermons tres vegades l'any, i se'ls prohibí la construcció de noves sinagogues.⁴¹

El foment de les conversions dels jueus vallencs fou també activat, amb els sermons intermitents dels predicadors que visitaren aquestes comarques els primers decennis del segle XV, els quals en les seves plàtiques antijueves anaven en contra la llibertat i la llicència donades als jueus. Per aquest i d'altres motius trobem famílies converses, a Valls, fins ben avançat el segle XV.

Fra Vicens Ferrer, val a dir-ho, fou el principal artífex de la majoria de les conversions, i portà a terme una ininterrompuda tasca evangelitzadora entre els anys 1408-1416, sobretot, visitant gairebé totes les aljames de jueus de la Corona d'Aragó. Aquest domini gaudí d'un excel·lent prestigi, i la seva oratòria escolàstica, arribà a penetrar al poble.

I és que els seus sermons tenien un cert aire de tensió i d'antisemitisme que, algunes vegades, es traduïen en saquejos, avalots i persecucions.⁴²

38. Francisca VENDRELL, *La política proselitista del Rey D. Fernando I de Aragón*, «Sefarad» X (1950), pàgs. 353-354.

39. Ibid., pàgs. 349-366.

40. Francisca VENDRELL, *La actividad proselitista de San Vicente Ferrer durante el reinado de Fernando I de Aragón*, «Sefarad» XIII (1953), pàgs. 87-104.

41. Francisca VENDRELL, *En torno a la confirmación real...*, pàgs. 319-351.

42. Francisca VENDRELL, *La actividad proselitista de San Vicente Ferrer...*, pàgs. 88-94.

No sabem amb certesa les seqüeles que propicià a la població jueva de Valls quan Fra Vicens Ferrer vingué a predicar a la vila.

La seva estada fou la reglamentària, que acostumava a ser de quatre o cinc dies. A Valls, concretament, hi arribà el dilluns 3 de febrer del 1410 i se'n va anar el dia 7.⁴³

En ser d'estatura petita, la majoria de les viles que visitava, li preparaven un cadafalc o tarima perquè se'l veiés millor,⁴⁴ i els sermons els feia cap al vespre, aprofitant quan la pagesia tornava del camp. Mentre feia la plàtica encenien brandons o torxes, la qual cosa propiciava una millor ambientació i respecte a les seves paraules.⁴⁵ Les predicacions es feien, generalment, a la plaça de les Quarteres.

QUADRE II: LES FAMÍLIES CONVERSES DE VALLS

Nom de convers	Dades límit	Nom de jueu
Mestre Benet	(1429-1430)	?
Joan Bosch	(1397-1402)	?
Joan Cellers	(1393)	?
Joan Diç o Dieç	(1392-1422)	?
Ramon Domenge	(1393)	?
Dalmau de Montagut	(1372-1394)	Juceff Albar
Mestre Andreu Porta i Elionor, pares de Bernat Porta	(1392)	Mestre David de Gauges?
Bernat Porta	(1392)	?
Jaume de Prades	(1381-1415)	Salomo Arobi
Guillem Risto	(1397-1430)	?
Guillem Risto, fill	(1397-1430)	?
Blanquina Roija	(1489-1501)	?
Bernat Roig i Beatrix, pares de Bernat Roig menor	(1501)	?
Bernat de Tamarit i Aldonça	(1423-1437)	Astruch Çasala i Durona
Bonanat de Valls	(1397-1410)	Bonanasch de Valls?

43. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL II.

44. AHMV, Llibre Bosseria 1410-1411, fol. 34v: «Item mes li pagui .x. sous per trinyeles que serviren a fer lo catafall on preycha lo mestra Vicensç».

AHMV, Llibre Bosseria 1409-1410, fol. 72v. «Item pos en dada an Pere Martorell fuster .ii. florins que ach de fer la bastida del cadafal on preycha maestre Vicent com ynych fo e am albara de manament e de rebuda fa .i. lliura .ii. sous».

45. AHMV, Llibre Bosseria 1410-1411, fol. 34v.: «Item mes li pagui .viii. diners per les minves que feren dos brandons que prençeren...»

Les famílies jueves eren obligades d'assistir-hi, i en acabar es feien processons, i se celebrava una missa.⁴⁶

Quina fou, però, la proporció de conversos a Valls? És difícil i, alhora, relliscós precisar-la, ja que pretendre presentar una nòmina completa i quantificada de les famílies converses de Valls, entre els segles XIV i XV, entenem que seria una temeritat. Tot i amb això, hem confeccionat una relació de famílies converses (vegeu QUADRE II), que mai no serà, ni de lluny, la població real i concreta dels conversos de Valls, i només cal donar-li un valor aproximatiu.

Hem de tenir en consideració el gran nombre de llacunes cronològiques, fruit de la pèrdua de protocols, que els fons arxivístics valencs ens confirmen, i, d'altra banda, també ens caldrà tenir en compte que no tota la població conversa restà a Valls després de la seva conversió.

De vegades, els calia allunyar-se'n per a passar desapercebuts, o tornar a judaïtzar. Si a totes aquestes estimacions hi afegim el fet que moltes famílies indigents no tenien perquè visitar el notari, i lògicament restaven en el més absolut anonimat documental, comprendrem més clarament la impossibilitat de poder concretitzar la demografia conversa.

En estudiar les famílies converses de Valls, sobretot, ens trobarem que la majoria de documents ens assenyalen el nom que prengueren una vegada batejats, però en canvi ens silencien el seu nom hebreu. Aquesta circumstància, evidentment, ens ha dificultat en gran manera la seva identificació a partir de la nòmina de la població jueva que presentem al QUADRE I.

L'onomàstica conversa és variada i els provenia, com era de consuetud, dels cognoms –no sempre– dels qui els apadrinaven al moment del seu baptisme, gairebé sempre llinatges influents i d'una certa rellevància dintre del món sòcio-religiós de l'època.

2.1. La família de Mestre Andreu Porta

És evident que la família Porta es convertí arran dels fets del 1391, ja que el 7 d'octubre del 1392, Pere Çaforteia, batlle de l'Arquebisbe de Tarragona, a Valls, assignà a Elionor, esposa de Mestre Andreu Porta metge, ja difunt, la tutoria i la tutela del seu fill Bertran Porta.

Elionor, en qualitat de cristiana nova, féu jurament davant el notari d'una manera diferent a com ho degué haver fet més d'una vegada, de jueva. En aquesta ocasió jurà sota una nova forma: per Déu i sobre els Quatre Evangelis. En canvi, Benvenist Salomo, fill del difunt Salomo Benvenist, de Valls, el qual actuà amb la seva presència física, ho féu a la faisó que juraven els jueus, per Déu i sobre els Deu Manaments.

En aquest acte protocol·lari de cessió de tutoria, hi intervingueren tam-

46. Ibid., 34v: «Item mes li paçui .vi. sous .vii. diners per ciris e caneles que serviren ales misses que dix mestra Vicenç Farer les quals pregeren del hobraador dela dita madona den Bernat Ponç».

bé com a testimonis Isach Xetani, jueu, i Joan Dieç, convers, tots dos de Valls.⁴⁷

És una vertadera llàstima que el document no sigui més explícit i no ens doni els seus noms hebreus per tal de poder identificar millor Mestre Andreu Porta, que també de jueu exercí l'art de la medicina.

Cap a finals del segle XIV, a Valls, la universitat tingué dos metges hebreus contractats per a visitar els malalts de la vila i del seu terme. Es tractava de Mestre Mosse Caravida, el qual exercí el període 1353-1378,⁴⁸ i Mestre David de Gauges, que contractat ja el 1357, encara era metge pensionat per la vila, cap al 1384.⁴⁹

Amb quin dels dos físics jueus, podríem identificar Mestre Andreu Porta?

A partir del 1392, ja no sabem res més de la vídua, ni tampoc del seu fill Bertran.

2.2. *La família de Ramon Domenge*

Una de les primeres dades referents a Ramon Domenge, convers, l'hem trobada arran d'una determinació del Consell Especial de la vila redactada el 26 d'octubre del 1393, per la qual es donava facilitats a uns prohoms escollits per tal de fer encant de les Imposicions. Ramon Domenge, hi era present.⁵⁰

Cap al 1397, sabem que tenia una propietat al terme de Valls, però l'Estima no ens assenyala amb concretesa l'indret.⁵¹

Al cap d'uns anys, després, el 1402, se li estimà una casa que sembla que es trobava situada a la Plaça de les Quarteres.⁵²

Res més no sabem d'ell, només que en aquella època freqüentava la vila de Valls un homònim seu, un donzell de Vila-rodona.⁵³

2.3 *La família de Joan Cellers*

Les úniques dades que posseïm d'aquesta família conversa, es remunten a l'any 1393.

En la reunió celebrada el dimarts, 28 d'octubre del 1393, a l'església de

47. AHAT, Man. 45-303 (Valls) 1392, fols. 8v-9v.

48. AHAT, Man. 37-384 (Valls) 1353, fol. 9r. Mestre Mosse Caravida.

AH MV, Llibre Claveria 1377-1378, fols. 82v i 87r. Mestre Mosse Caravida.

49. AH MV, Llibre Claveria 1357-1358, fol. 19v. Mestre David de Gauges.

AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384, fol. 71r-v. Mestre David de Gauges.

50. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL III.

51. AH MV, Llibre Estimes 1397-1402, fol. 330r: (Estima de P. Albioll): «*Item ali matex altra quarterada affronta ab en Ramon Domenge e ab la dona Nacerdana*».

52. AH MV, Llibre Estimes 1402, fol. 65r. Se li estimaren 300 sous de Moble, i res de Siti.

53. AH MV, Llibre del Consell 1396-1402, fol. 34r. El 1443, encara es trobava aquest llinatge a Valls, provinent de Reus, cf. AH MV, Man. Bernat Carbonell 1435-1457, fol. 102v.

Sant Miquel, el Consell General va determinar ocupar-se de la defensa en contra de les vexacions que foren fetes aquells dies a la persona de Joan Cellers, convers resident a Valls, del qual tampoc no sabem el seu nom hebreu.⁵⁴

En aquella època, existí a Valls, una família molt preponderant, la d'Antoni Cellers, importantíssim draper,⁵⁵ el qual, amb motiu dels fets perpetrats a Valls, el 1391, estigué íntimament lligat amb una família hebrea de Valls, la qual intentà cercar més seguretat a Santa Coloma de Queralt.⁵⁶

2.4. La família de Dalmau de Montagut

Dalmau de Montagut, abans d'ésser convers, visqué a Valls i es deia Juceff Albar.

El 14 d'octubre del 1372, ja era casat amb Astruga, filla de Juceff Savoga, de Santa Coloma de Queralt.⁵⁷ Sempre estigué molt relacionat amb jueus colomins, i al cap de pocs anys després s'establí a aquella vila.

Malgrat el seu nou domicili mai no deixà de mantenir contactes amb correligionaris seus de Valls i de Vallmoll, com és ara al 1384.⁵⁸

El mes de novembre del 1391, Juceff Albar ja s'havia convertit a la fe catòlica i —com dèiem abans— adoptà el nom de Dalmau de Montagut.⁵⁹ Durant l'any 1393, continuà realitzant operacions mercantils amb jueus de Valls, residents llavors a Santa Coloma,⁶⁰ i alhora, formà societat amb Isach Xetani, jueu de Valls emigrat a Santa Coloma de Queralt, i aquell any resident a la Llacuna.⁶¹

El 1394, Juceff Albar o Dalmau de Montagut ja es trobava establert a Ciutat de Mallorca, des d'on continuà els seus contactes amb el ja mencionat Isach Xetani, i amb els seus amics cristians i hebreus de les comarques tarragonines. A través del seu soci Isach Xetani, restituí algunes peces d'or i d'argent a un donzell del castell de Biure.⁶²

54. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL IV.

55. AHMV, Man. Bernat Morató 1389, fol. 5r, i Man. Bernat Morató 1397, fol. 5r. S'hi assenyala Antoni Cellers, draper de Valls.

56. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL I.

57. AHPT, Man. 3392 (Santa Coloma) 1371-1372, fol. 222v.

58. AHPT, Man. 3998 (Santa Coloma) 1383-1384, fols. 182v (Tractà amb Gavia Eliatzar, de Valls), 183r (Tractà amb Vital Duran, de Vallmoll), i 243v (Tractà amb Isach Xetani —abans de Valls—, de Santa Coloma).

59. AHPT, Man. 4017 (Santa Coloma) 1391-1392, fol. 76r (dimarts, 21 novembre 1391): «*Ego Mosse Cabrit judeus ville de Vallibus nunc habitator ville Sancte Columbe de Queralt Gratie facio procuratorem meum vos Dalmatius de Monte Acuto neophiti comorans ville Sancte Columbe que ante baphtismum vocabat Juceff Albar...*».

60. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL V.

61. AHPT, Man. 3922 (Santa Coloma) 1393-1394, fols. 61r, 64r i 86r.

62. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL VI.

Aquesta operació també es troba registrada a: AHPT, Man. 3922 (Santa Coloma) 1393-1394, fol. 192r-v.

No sabem qui li proporcionà el cognom, només sabem que el 1393, a Valls, existí un personatge influent anomenat Pere de Montagut.⁶³

No sabem res de la sort i de la ventura que corregué la seva esposa, Astruga.

2.5 La família de Bonanat de Valls

D'aquest convers, també en sabem el seu nom hebreu, Bonanasch Albar. Fou el pare de Juceff Albar, i el 1353 ocupava un càrrec a l'aljama de Valls.⁶⁴

Bonanasch Albar cap al 1360, visqué una temporada a Vallmoll,⁶⁵ i el 1368, la seva germana Bonadona, casada amb un altre jueu vallenc, Galia Alietzar, morí. Ell va intervenir en els protocols que comportaven el retorn del dot de la seva germana.⁶⁶

Malgrat aquesta circumstància, l'un i l'altre, mai no deixaren de mantenir una excel·lent amistat. Galia Alietzar, el 1384, era ja casat en segones núpcies amb una tal Bellida, moment en què mantingué contactes comercials amb Juceff Albar.⁶⁷

Els fets del 1391 no afectaren l'actitud confessional de Galia Alietzar, el qual, entre els anys 1397-1404, tenia casa parada prop del portal d'eixida, al Portal Nou.⁶⁸

A Bonanasch Albar, del qual desconeixem el nom de la seva esposa, el 1378, la universitat de Valls li estimà algunes finques rústiques situades al terme de Valls valorades en 200 sous, dels quals en pagà una contribució de 4 sous i 10 diners.⁶⁹

L'última notícia que tenim d'ell com a jueu data de l'any 1383, moment en què assistí a una reunió a la sinagoga.⁷⁰

63. AHMV, Llibre del Consell 1393-1396, fol. 3r.

64. AHAT, Man. 37-384 (Valls) 1353, fol. 21v. Secretari de l'aljama.

AHAT, Man. 40-206 (Valls) 1356-1357, fols. 17v-18r. El mes de desembre del 1356, intervé en un pagament de les quísties.

65. AHMV, Man. Bernat Morató 1360-1361, fols. 18r i 19r. Resident a Vallmoll.

66. AHMV, Man. Bernat Morató 1368, fol. 118r-v: «*Quod Ego Bonanasch Albar judeo villa de Vallibus Gratis et excerta sciencia absolvo ...et relaxo vobis Galia Alietzar cognato meo predictae ville et vestris perpetuo omnes et singulas actiones ... vel competere posunt et debet contra vos et bona vestra tam ratione dotis et sponsalicii Bonadonne sororis mee et uxori-que vestre q^o quam...*».

67. AHPT, Man. 3998 (Santa Coloma) 1383-1384, fol. 182v. Ambdós tenien establerta una comanda-dipòsit.

68. AHMV, Llibre Estimes 1397-1402, fol. 193v: (Estima de Gavia Alatzar): «*Siti .i. alberch al Portal Nou afronta ab en Johan Riba e ab A. Tort fa de sens .x. sous als hereus den P. Çafortea...*». Sobre aquesta pertinença vegeu també: AHMV, Llibre Estimes 1402, fol. 314r-v., i AHMV, Llibre Bosseria 1404-1406, fol. 84r.

69. AHMV, Llibre Estimes -*Manifest dels Juheus*- 1378, fol. 84r.

70. AHAT, Man. 10 (Valls-Tarragona) 1383-1384, fol. 71r-v.

Els avalots esdevinguts a Valls contra la prole jueva, l'estiu del 1391, provocaren la seva conversió, i el 1397 vivia en una casa situada al carrer de la Vilaclosa –carrer de l'Església–, la qual afrontava amb un tal Ramon Certer i l'esposa de Bernat de Llobets.⁷¹

La situació del seu habitatge es va mencionar el 1399,⁷² el 1402, i fins i tot el 1410, moment en què deixem de tenir notícies respecte de la seva existència a Valls.⁷³

2.6. La família de Joan Diç

De Joan Diç o Dieç, tampoc no en sabem el nom hebreu, només sabem que pertany al grup de famílies jueves que es convertiren arran els fets del 1391.

El que sí que podem afirmar és que l'any 1392 consta com a convers, mentre féu de testimoni juntament amb Isach Xetani –llavors encara resident a Valls–, arran la tutoria del fill de Mestre Andreu Porta, difunt, també convers.⁷⁴

Joan Diç fou conegut també com a Joan Diç Garlon,⁷⁵ i entre els anys 1397 i 1411, posseï una casa al carrer de la Vilaclosa, una casa al carrer dels Jueus –de vegades, el seu extrem, denominat carrer d'en Sagi–, la qual afrontava amb un altre convers, Joan Bosch, i un solrec –terreny de regadiu– i un hort sota el mas d'en Castellgali.⁷⁶

El 1419, Joan Diç fou regidor del Pes de la Farina, a Valls,⁷⁷ i el mes de juliol del 1422, designà procurador seu un altre convers que també vivia a Valls, Guillem Risto.⁷⁸

Aquest mateix any, de 1422, llogà un solrec al terme de Valls a un tal Guillem Canela. El lloguer es féu per quatre anys, a partir de la festa de

71. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL VII.

72. AHMV, Liber Testamentorum Bernat Morató 1399-1400. Inventari datat el 18 agost 1399: «*Primo inveni quoddam hospiciū situm in villa de Vallibus in vico vocato de la Vila closa confronta cum via cum discreto G^o Ferran presbitero et cum Bonanato de Valls converso et cum discreto P. Guasch...*».

73. AHMV, Llibre Estimes dels Preveres 1396-1427, fol. 5v: (12 gener 1410): «*... apres mostra altra carta del alberch (al carrer de la Vilaclosa) qui afronta ab en A. Grimau e ab Bonanat de Valls convers e ab lo carrer la qual fonch feta lany .M.ccc.lxxii. ...*».

74. AHAT, Man. 45-303 (Valls) 1392, fols. 8v-9v.

75. AHMV, Llibre Estimes 1397, fol. 184r. Citat a l'estima com a: Johan Diç Garlon.

76. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL VIII.

77. AHMV, Llibre Claveria 1421-1422, fol. 27r: «*Item pos en dada ab albara de manament e de Rebuda que doni an Johan Diç regidor del pes de la Ferina lany .M.cccc.xix. per una soça e baçuns que feu lo dit any al pes de la Ferina de que no era stat pagat seçons ha preuat .viii. sous .vi. diners*».

78. AHMV, Man. Pere Negre 1421-1423, fol. 125r (18 juliol 1422): «*Quod Ego Johannes Diç ville de Vallibus ex certa sciencia constituo et ordino procuratore meorum ... vos Guillelmus Risto dicte ...*». Li encarregà cobrar diversos deutes, en d'ells un de Pere Mir, de Vilabella.

Tots Sants.⁷⁹

L'any 1422, és doncs la dada límit pel que fa a notícies que facin referència a la seva activitat i a la seva permanència a Valls.

2.7. La família de Joan Bosch

No sabem el nom hebreu de Joan Bosch o Joan del Bosch,⁸⁰ i tampoc no sabem si el cognom que prengué de convers, en batejar-se el 1391, podia provenir d'un prevere de la vila.⁸¹

Sabem, però, molt detalladament els béns urbans i els béns rústics que posseïa a Valls l'any 1397: una casa situada al carrer dels Jueus, la qual afrontava amb una jueva anomenada Na Sotllama; una altra casa al carrer dels Jueus, la qual afrontava amb ell mateix i Barceló d'Espinavessa; un obrador –no sabem de quin tipus– al carrer de la Vilaclosa, i dues vinyes que es trobaven a la partida coneguda pel Bon Roig.⁸² L'any 1402, se li estimaren les mateixes pertinences.⁸³

Sembla ser, però, que el 1402 també tenia una casa parada al carrer de la Vilaclosa, al costat mateix de les cases d'una família jueva de Valls que durant els fets del 1391, s'establí a Santa Coloma: la família de Mosse Cabrit.⁸⁴

És realment curt el període en què el podem documentar. Amb tot, però, en el decurs dels tres o quatre primers decennis del segle XV, dintre de la geografia tarragonina apareix aquest homònim emprat per conversos, en més d'un lloc.

2.8. La família de Guillem Risto

Guillem Risto, convers arran els tumults contra la comunitat jueva de Valls el 1391, el 1397 encara vivia a la casa que tenia al carrer dels Jueus, la qual afrontava amb la casa de Mosse Cabrit i, a més a més, era propietari d'un solrec situat als Cabanyals.⁸⁵

El 1402, sembla que canvià de possessions, i només se li estimà una casa al carrer de la Vilanova –carrer de la Cort, en aquell temps no gaire més enllà de la Costa de la Peixateria– la qual comprà a Ramon Soler, i un

79. Ibid., fol. 140r.

80. AHMV, Llibre Estimes 1402, fol. 174r. Aquí se'l cita com a Johan del Bosch.

81. Ibid., fol. 97r. Ens referim a P. Bosch, prevere de Valls.

82. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL IX.

83. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL X.

84. AHPT, Man. 4007 (Santa Coloma) 1400-1407, fol. 55v (5 setembre 1402). Mosse Cabrit, de Santa Coloma, designà procurador seu a Abraham Brunell, de Vallmoll, per tal de liquidar uns censals sobre: «...*Dua hospicia contigua que habeo in villa de Vallibus in vico nuncupato de Vila Closa prout affrontatur cum quodam hospicio Astruge matris mee et cum Johane Bosch converso et cum via publica...*».

85. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL XI.

tros de terra i de vinya, al Freixe.⁸⁶

Guillem Risto, el 1411, féu un pagament per part de la universitat de Valls,⁸⁷ i al cap d'onze anys, el mes de maig del 1422, un rambler de Reus confessà que li devia 18 florins d'or d'Aragó per raó d'una mula de pèl gris.⁸⁸ El pagament calia fer-lo per Santa Maria de setembre i per Carnes-toltes. Aquest mateix any, al mes de juliol, un altre jueu convers, Joan Diç, el constituí procurador seu per tal de cobrar alguns debitoris pendents.⁸⁹

A Valls, el 1410, ja existí un benifet sota la invocació de Santa Caterina.⁹⁰ D'aquest mateix benefici instituit pel difunt P. Soler, prevere de Valls, el qual estava sota la invocació de Santa Caterina, en fou beneficiat un dels fills de Guillem Risto, anomenat també Guillem Risto. Això succeí l'any 1430.⁹¹

No tenim cap dada documental respecte als altres fills de Guillem Risto. Tampoc no sabem amb concretesa si la seva muller es féu cristiana.

2.9. La família de Jaume de Prades

Jaume de Prades abans de batejar-se es deia Salomo Arobi, fill de Salomo Arobi i Goig. Va néixer a Valls, però de jovenet anà a viure a l'Aleixar, junt amb la seva mare, que ja havia enviudat, la qual es casà amb un jueu també provinent de Valls, en segones núpcies, anomenat Isach Leo.

El seu padastre, el va educar judaïcament durant un període de cinc anys. Malgrat l'educació rebuda a l'Aleixar, sabem que cap al 1414, s'havia convertit a la fe catòlica, i tenia casa parada a Falset. A partir d'aquest any ja no sabem res més de Jaume de Prades.⁹²

La conversió de Salomo Arobi o Jaume de Prades ni és casual ni ens ha d'estranyar, si tenim en compte que, arran de la Disputa de Tortosa, entre els anys 1414-1416 es produïren un gran nombre de conversions motivades per la Pragmàtica de Benet XIII. Amb l'aplicació d'aquelles constitucions s'activaren i sorgiren un reguitzell de conversions.

2.10. La família de Mestre Benet

No podem assegurar que Mestre Benet, convers, visqués a Valls, o pro-

86. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL XII.

87. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL XIII.

88. AHMV, Man. Pere Negre 1421-1423, fol. 113r: «Quod Ego Guillelmus Granada ville de Reddis gratie etc. confiteor et recognosco me debere vobis Guillelmo Risto ville de Vallibus et vestris decem octo fflorineos auri Aragoni ... ratione cuiusdam muli pili gris...».

89. Ibid., fol. 125r.

90. AHMV, Llibre Claveria 1410-1411, fol. 18r. El 1410 ja estava instituit un benifet que fundà P. Soler, prevere difunt. Era conegut com a benifet de Santa Caterina, i en gaudia Ponç Valès, prevere.

91. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL XIV.

92. Gabriel SECALL GÜELL, *Les jueries medievals tarragonines*. «Estudis Vallescs», Valls, 1983, vol. XIV, pàgs. 170-175.

vingués d'una família conversa de la vila.

Durant, però, les primeres dècades del segle XV, a Valls, tingueren lloc diverses prèdiques, les quals es feren a la Plaça de les Quarteres,⁹³ entre els anys 1421 i 1424.⁹⁴

Del mes de febrer del 1430, és quan tenim la notícia de Mestre Benet, predicador convers, el qual féu dos sermons a Valls. L'un a l'església major, i l'altre a Santa Maria del Lledó.⁹⁵

Quí fou en realitat Mestre Benet? Potser seria una temeritat pensar que en altre temps ostentà el càrrec de rabí?

De qualsevulla manera, hem cregut oportú incloure'l, si més no, a la nòmina dels conversos de Valls.

2.11. La família de Bernat de Tamarit

Cal pensar que tant Mestre Benet com Bernat de Tamarit es convertiren també a conseqüència de la Butlla promulgada per Benet XIII, des de Tortosa.

La primera dada que tenim de la seva condició de convers es remunta al mes de gener del 1423. De fet, Bernat de Tamarit, de jueu es deia Astruch Çasala i habitava a Valls. Era casat amb la filla d'un jueu de Vilafranca del Penedès anomenat Isach Costall, la qual es deia Durona, però de conversa adoptà el nom d'Aldonça.

El pare d'Astruch Çasala, visqué temporades a Vallmoll, on ja s'hi trobava instal·lat el 1383, des d'on es relacionà amb veïns de Valls,⁹⁶ i amb jueus de Santa Coloma de Queralt, el 1400.⁹⁷ El seu nom fou, Bonsenyor Çasala, el qual, sembla que es mantingué fidel a la fe dels seus avantpassats. No sabem res quant a la seva esposa, ell el 1423 ja era difunt.

Com apuntàvem abans, el mes de febrer del 1423, Aldonça constituí procurador el seu marit, i li donà potestat plena per a comprar i per a vendre. També l'autoritzà a vendre la casa que Aldonça posseïa a Vilafranca

93. AHMV. Llibre Claveria 1423-1424, fol. 16r. Al llibre de la claveria s'hi troba anotat la despesa que produí el material per a construir un cadafalc on predicà Fra. P. Cerdà.

94. AHMV, Llibre Claveria 1421-1422, fol. 26r: «*Item pos en dada ab albara de manament e de Rebuda que doni an Francoy Benet .xviii. sous .vi. drs. los qualls la vila li devia per raho de (?) que han servit al honrat e discret fra P. Cerdà dela orde de Sent Domingo e a sos companys que com ha predicat en aquesta vila de consentiment e de volentat de promes...*».

95. AHMV, Llibre Claveria 1429-1430, fol. 21v (febrer 1430): «*Item pos en dada .xi. sous los quals doni al honrat en Jacme Tamarit los quals el havia bestrets a Mestre Benet conves per raho de .ii. sermons que feu la hu ala esglesia mayor laltre a Madona Santa Maria del Lado los quals li foren adjudicats donar a el per alguns senyors de permisxi. sous*».

96. AHAT, Man. 44-400 (Valls) 1383, fol. 17r. El mes d'octubre del 1383 mantingué tractes amb un matrimoni de Valls, Bernat Soler i Mansilia.

97. AHPT, Man. 4008 (Santa Coloma) 1400-1401, fol. 10r. Fou nomenat procurador de Boniach Gracià, de Santa Coloma.

del Penedès.⁹⁸

El cognom *de Tamarit* fou emprat per persones influents dintre dels afers de la vila. El 1424 vivia a Valls un donzell anomenat Ludovic de Tamarit. Fou per ventura aquest qui l'apadrinà, si és que es donà aquesta circumstància?⁹⁹

Bernat de Tamarit, com el seu pare, també visqué temporades a Vallmoll, tingué però quasi sempre casa parada a Valls.

No sabem res pel que fa a la Ketubà o contracte matrimonial que es redactà quan celebraren el seu esponsalici essent encara jueus. Els diversos apartats del contracte, però, no degueren diferenciar-se gaire dels contractes que s'acostumaven a redactar a l'època.

El que sí que sabem és que al cap d'uns anys, el mes de juny del 1437, quan aquest matrimoni ja s'havia convertit, es redactà a la notaria de Valls un altre document, força curiós, mitjançant el qual es legalitzava i es legitimava l'import que aportà Aldonça com a dot a aquella societat conjugal, en el cas que es presentessin possibles contrarietats.

Durona o Aldonça rebé 1.400 sous barcelonesos de dot, més un escreix de 500 sous per la seva virginitat, un total, doncs, de 1.900 sous, els quals en el cas de dissolució del matrimoni, Aldonça recuperaria, tant si tenien fills com si no en tenien.

Si es donava el cas que Aldonça morís, Bernat de Tamarit podia disposar dels 1.400 sous més la meitat de l'escreix; l'altra meitat aniria destinada als fills comuns. Si no en tenien, de fills, o havien mort joves o aquests no tenien descendència, aquesta meitat de l'escreix tornaria a mans de Bernat de Tamarit, o a qui ell disposés.

Si era Aldonça la que sobrevivia, posseiria i es lucraria amb els 1.900 sous que els hereus del seu marit havien de donar-li.¹⁰⁰

No sabem la sort que correu la família dels Tamarit conversos. Tampoc no sabem si tingueren descendència o no.

L'any que es redactà, a Valls, l'al·ludit document -1437-, es converteix en la dada límit i extrema quant a la seva esquivada biografia.

2.12. La família de Blanquina Roija

Blanquina Roija o Roja pot representar, dintre del context històric dels conversos de Valls, la imatge perfecta de les famílies que els tocà viure la posta en marxa de la Inquisició, cap a finals del segle XV i començaments del segle XVI.

98. AHMV, Man. Pere Negre 1421-1423, fols. 199r-200r (dimarts, 5 gener 1423): «*Quod Ego Aldonça uxor vener. Bernardi de Tamarito conversus habitatoris ville de Vallibus qui ante baptismum vocabamini Struch Çasala filius Bonsenyor Çasala q^o judei Castri Vallemolli et Ego vocabat Durona filia Isach Costall q^o judei Villeffrançe ex certa sciencia constituo et ordino procuratorem meum...*».

99. AHMV, Man. Pere Negre 1424-1425, fol. 8r.

100. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL XV.

Val a dir que els corrents místics de finals de segle XV, acceleraren en gran manera tot el llarg i nefast procés del Tribunal del Sant Ofici.

Un cop implantat el tribunal inquisidor a Tarragona, començaren a produir-se els primers autos de fe dictaminats per Alfonso (Alonso?) de Spina, a la consabuda església de Santa Tecla de Tarragona, el 1489.

El 18 de juliol de l'any esmentat —s'esqueia en dissabte— tingué lloc una de les processons de reconciliats. Entre els processats hi anava Blanquina Roija, vídua, de Valls.

Blanquina fou condemnada a presó perpètua, a Tarragona, el dilluns 20 de desembre de l'any 1501.¹⁰¹

2.13. La família de Bernat Roig

Bernat Roig, convers de Valls, fou condemnat i cremat en efígie a Barcelona, el 21 de setembre del 1502.

Aquell any ja consten com a difunts la seva esposa, Beatrix, i el seu fill, menor d'edat, anomenat com ell, Bernat Roig.¹⁰²

Cap al 1466, existí a Valls un homònim seu, sastre. Podria tractar-se del que fou sentenciat una trentena i escaig d'anys després?¹⁰³

A Valls, de cap a finals de segle XVI, encara es tenen notícies de visites inquisitorials, les quals s'anaren succeïnt en el decurs dels segles venidors fins a les darreries del segle XVIII.¹⁰⁴

3. Epíleg

La comunitat hebrea de Valls visqué, aparentment, immersa en una franca harmonia i prosperitat fins arribar l'estiu de l'any 1391 en què es produïren avalots i saquejos en tots els calls peninsulars, els quals les famílies jueves de Valls no pogueren evitar.

101. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XVIII, Barcelona 1865. L'obra que acabem d'esmentar es troba a la Reserva de la Biblioteca Central de Barcelona, i comprèn dos volums. El volum segon, que és el que citem, correspon al vol. XXVIII dintre la numeració de la col·lecció general, sota el títol de *Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón*. Els documents en qüestió foren publicats pel seu arxiver, Manuel Bofarull i de Sartorio. Aquest segon volum, hem d'advertir que porta un sotstítol: *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miquel Carbonell*. Pel que fa a Blanquina, vegeu les pàgines 35-37 i 148-153.

102. *Ibid.*, pàgs. 148-153.

103. AHMV, Man. Joan Mataller 1463-1467, fols 144r-145v. Bernat Roig, sastre de Valls, féu un testimoniatge en una procura a favor de Mestre Lluís Bellot, metge vallenc.

104. Francesc PUIGJANER, *Historia de Valls*, Valls 1881, pàgs. 172 i 186.

Núria SALES, *Història dels Mossos d'Esquadra*, Ed. Aedos, Barcelona 1962, pàgs. 30-31. Mossèn Eusebi RIBAS, *La nostra tradició religiosa*, Revista «Valls Documental», Valls 1931, pàg. 23.

Vegeu també AHAT, Llibre de Baptismes, núm. 13B (Valls) 1779-1786, fol. 88r. El 5 de maig del 1786, se cita Joan Redon, comerciant de Valls i Familiar del Sant Ofici.

Aquests fets, com ja comentàvem anteriorment, repercutiren enormement en el conjunt sòcio-religiós, cultural i econòmic de les aljames.

Encara no cicatritzats els traumes provocats pels fets del 1391, una nova onada de predicadors i d'activitats proselitistes caigué sobre la prole jueva, motivada per la Pragmàtica de Benet XIII, promulgada a Tortosa l'any 1415.

La conseqüència lògica dels fets del 1391 i les severes ordinacions del 1415, foren les conversions, les quals propiciaren un desencís i una devallada demogràfica dintre de la població hebrea.

La davallada comportava un augment considerable de les quísties i dels tributs extraordinaris al moment de fer la repartició entre els caps de família que no es convertiren.

D'altra banda, les conversions, provocaren separacions entre les famílies. En aquest aspecte, els documents de Valls no han estat gaire explícits.

Desconexem també amb quines dificultats es trobaren els neòfits de Valls, després de la seva conversió, i només coneixem un cas en què el convers rebé algunes vexacions per part de la població indígena.

Probablement, els conversos seguiren dintre de les activitats que incloïa el seu món artesanal i mercantil, i mentre alguns tingueren vertaders problemes amb els seus germans per causa del seu nou estat confessional, d'altres ben aviat aconseguiren introduir-se a la societat cristiana, i entroncaren amb famílies honorables vallenques. Alguns ocuparen càrrecs a la universitat de Valls, i d'altres, fins i tot, arribaren a formar part de la cort eclesiàstica. Però aquestes circumstàncies, val a dir-ho, foren escasses.

La incertesa del moment i el sentit de sobreviure, féu que moltes famílies s'absentessin de la vila, les unes cercant millor fortuna, les altres per a tornar a judaïtzar, secretament, potser.

La majoria dels conversos de Valls, de començaments del segle XV tingueren casa parada i obrador, al carrer dels Jueus, però majoritàriament al carrer de la Vilaclosa, actualment carrer de l'Església.

També conservaren com a patrimoni, algunes terres i hortes situades en diverses partides del terme de Valls.

Paral·lelament a la població conversa s'hi trobava la població hebrea, en el decurs del segle XV, i la seva existència ens la ratifiquen diversos documents.

L'any 1421, les famílies jueves residents a Valls demanaren a l'Arquebisbe de Tarragona —a través de la universitat vallenga—, que els autoritzés a poder degollar les seves carns a la carnisseria —comunal suposem—, la qual petició els fou atorgada.¹⁰⁵

Sis o set famílies, el 1451, demanaren permissió per establir-se a Valls. La universitat, però, els posà com a condició que hi fessin una estada de

105. AHMV, Llibre de Claveria 1421-1422, fol. 22r-v. Un tal Pere Ripoll es traslladà per aquesta gestió, el novembre del 1421, a Tarragona: «...es anat daltre part per demanar los jueus si poran degolar carns ala carniceria...».

deu anys, almenys, ¹⁰⁶ i el 1452 ja hi vivien. ¹⁰⁷

Una de les disposicions reglamentades per la universitat quant al dret de degollar bèsties, ens evidencia també, que encara hi havia establertes famílies hebrees a Valls, el 1461, és a dir, a una trentena d'anys de l'Expulsió general. ¹⁰⁸

Entre mitjan segle XV, i l'any 1489, es produeix una llacuna pel que fa a notícies sobre els conversos de Valls. A partir del 1489, any que s'implantà la Inquisició a Tarragona, les dades apareixen novament.

Recomencen les conversions provocades, les quals no podem concretitzar fins a quin punt foren sinceres i durables. El que sí que sabem és que l'autoritat inquisidora posà tot el seu saber i totes les seves forces per esbrinar-ho.

En aquest any del 1489, els conversos de Valls i els de les comarques tarragonines, requerits per la Inquisició foren sotmesos a una forma especial d'abjuració la qual creiem interessant donar a conèixer:

«Nosaltres –hi figuren tots els noms dels conversos– Conversus tots de Archabisbat de Tarragona de nostra libera, franquea, agraðable e spontanea, abjuram, detestam, renuntiam e lunyam de nosaltres tota e qualsevol heretgia e en spacial aquesta de que som infamats e testificats la qual nosaltres havem confessada ço es de judeïçar e de guardar e doservar les ceremonies de la Ley de Moyses e fer los ritus e ceremonies e les solemnitats dels jueus, les quals en special quisque de nosaltres ha confessades en la sentència que contra nosaltres ses donada e declarada e confessam de la nostra propia boca al pur e verdader cor de la Sancta fe catolica...» ¹⁰⁹

Segurament que casos com el de Blanquina Roija o com el de la família de Bernat Roig, esmentats anteriorment, no foren –ni de bon tros– els únics a Valls.

Malauradament, un dia o altre, documents inèdits ens revelaran noves

106. AHMV, Llibre del Consell 1450-1453, fol. 16r (1 octubre 1451): «Sobre la pproposicio feta per los honrats jurats com aci sen volien venir star .vi. o .vii. casats de jueus ela vila sils volria aculir e sobre aço determena lo honrat consel que silos diis jueus volien aci venir star que facen asegueretat de star aci .x. anys que vinquen star e si no volen asegurar que no hich sien aculits».

107. Ibid., fol. 31r-v (18 juliol 1452). El 1452 ja es trobaven establerts a Valls, però sorgí una queixa arran d'un pagament de lleuda indegut, el qual finalment fou solucionat: «...en la dita vila vexa e conçoixa los Juheus novament vençuts enla dita vila...». També s'hi assenyala: «Item del fet den Jorda que sien mentenguts los Juheus en son bon dret e sien visites les cartes e ffranqueses...».

108. AHMV, Llibre Gros de la Vila, Lletra A, Núm. 50, Secció Batllia, Juradoria i Consell, 1461, fol. 194r. (Imposició dela Carn): «Item que si degun crestia ho jueu deffeya en son alberch cabrit ho anyell ho porcel ho qual se vol altra ley de carn pach per liura .iiii. diners e quell aja apesar ala carniceria ara laja comprat ara li sia dat en qual se vol manera que laja agut».

109. Colección de documentos inéditos..., ob. cit., pàgs. 35-37.

històries de condició funesta i malencertada, provocades i materialitzades per uns corrents equívocs, per persones incomprensiblement immerses en una ceguesa confessional que només el pas dels segles i la bonhomia de les persones mesurades i assenyades, podran contribuir a l'exculpació i a l'oblit.

De qualsevol manera, aquesta migrada aportació històrica sobre les famílies converses de Valls, pot servir per a un coneixement més ampli dels annals del gran conjunt que configuraren les famílies afectades per les conversions de la vasta i complexa Sefarad.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

Mosse Cabrit, en emigrar a Santa Coloma de Queralt, menciona els fets perpetrats contra els jueus de Valls, el 1391.

Primer de febrer 1392

Actum prima die februarii Anno anativitate Domini M^o .ccc^o .xc^o. secundo.

Sit omnibus notum Quod Ego Mosse Cabrit judeus ville Sancte Columbe de Queralto olim vero ville de Vallibus Confiteor et recognosco vobis Anthonio Seles draperio prefate ville de Vallibus Quod de omnibus et singulis gestis receptis et administratis et habitis per nos et bonis meis per venerabili Curie *jam dicte ville de Vallibus in tempora quod ego me absentavi occulte sive de nocte a dicta villa ratione tumultus judeorum quod tunc temporis erit* quam quibuscumque aliis rationibus que dici possit seu nominari reddidistis me bene et plenarie ad meam voluntatem /.../ quod ad hostensionem presente instrumenti vobis cancellet quascumque scripturas comandas occasione predictorum factas quia ego ad predictas cancellaciones constituo vos procuratorem Actum ut supra Signum Mosse Cabrit predicti qui hac laudo concedo et juro.

Teste sunt Bartholomeus Segurra scholaris ville Sancte Columbe Mayr Bonjuha et Boniach Gracia judei Sancte Columbe.

/ AHPT, Man. 4017 (Santa Coloma) 1391-1392, fol. 104v. /

II

Visita de Fra Vicens Ferrer, a Valls

Gener-febrer 1410

Item pos en dada al honrat en Jachme Tamarit jurat per una anada que feren el e lonrat Nantoni Asam jurat a Poblet disabte a .xxiiii. de giner al honrat frare maestre Vicent de la horda dels preychados que y ere e soplicharen lo que li plaes de ve-

nir preychar en aquesta villa e ayxi mateix se sertificharen e en quina manera li fayeren acoliment a el nia a sa companyia quel segueie e estigueren .ii. dies e despeneren en mesio dells e de les chavalchadures sens macips .iii. sous .v. diners. (fols. 30r-31v).

Item pos en dada al dit Antoni jurat los qualls els avie bestrets e despeses en la mesio del onorable Religios frare maestre Vicent de la horda dells preychados que a feta en la dita villa on yntra diluns apres dinar a .iii. dies del mes de febrer any present e ere estat acordat per lonrat consel general que li fos feta la mesio a el e aquells quel servien e estech en dita villa fins lo divendres siguent que sen ana apres dinar ques contave a .vii. de febrer e es la dita mesio que feu .IIIIre. dies ... (fol. 33r-v).

Item pos en dada al honrat Berenguer de Chastelgauli .i. flori quel avie bestret en aquells .x. florins que foren dats en Reverencia de nostre seyor Deu a la compaya de maestre Vicent com ynch fo e am albara de manament e de Rebuda dells dits .xi. sous. (fol. 37r).

Item pagui mes .viii. diners per les .IIes. crides que en Francesch Tamarit legi per tal comferen cridar mentre que maestre Vicent ynch predicha e achum los dits .viii. diners. (fol. 58r-v).

Item pos en dada an Pere Martorell fuster .ii. florins que ach de fer la bastida del cadafal on preycha maestre Vicent com ynch fo e am albara de manament e de rebuda fan .i. lliura .ii. sous. (fol. 72v).

/ AHMV, Llibre Bosseria 1409-1410, fols. 30r-31v, 33r-v, 37r, 58r-v i 72v. /

Maig-juny 1410

Item pos en dada los quals pagui a madona Dolça muler q^o den Bernat Ponç per les Rahons sigents Primo li pagui .x. florins los quals /.../ Item mes li pagui .vi. sous .vii. diners per ciris e caneles que serviren a les misses que dix mestra Vicenç Farer les quals pregeren del hobrador dela dita madona den Bernat Ponç.

Item mes li pagui .x. sous per trinyeles que serviren a fer lo catafall on preycha lo dit mestra Vicenç.

Item mes li pagui .vii. floris e mig que la dita madona den Bernat Ponç presta en aquels .x. florins que la vila dona al dit mestra Vicenç.

Item mes li pagui .viii. diners per les minves que feren dos brandons que pregeren com hic pasa Fradarico per sa vila axí que pren suma lo dit albara demanament e de Rebuda .ccx. sous.

/ AHMV, Llibre Bosseria 1410-1411, fol. 34v. /

III

Ramon Domenge, convers.

Diumenge, 26 d'octubre 1393

Item aquest dia matex apres dinar con se donaren ha vendre e incantar les dites imposicions ans que neguna deles dites imposicions se venessen lo honrat en Guillelme de Bas Loctinent Batle per lo honrat en Bernat de Tamarit donçel Batle en la

vila de Valls per lo molt Reverent Senyor lo senyor Archabisbe de Tarragona en la taula del obrador den Antoni Cellers stant presents testimoni Nantoni Alamany en *Ramon Domenge Conves* en Vidal Grimau e molts daltres aqui se ans pres segrament dels dits en P. Çafortea en Lorenç Romeu e en P. de Muntagut prohomens en la dita determinacio per lo dit consell elets que se hauran be e lealment en solre les fadigues que fetes los seran de liurar les imposicions o alguna de aquelles als jurats o alguna de aqueles al mes demnat E fet lo segrament lo dit honrat Loctinent dona son sentiment en la dita ordinació e li plague.

/ AHMV, Llibre del Consell 1393-1396, fol. 3r. /

IV

Joan Cellers, convers vexat.

Dimarts, 28 d'octubre 1393

Dimarts a .xxviii. del mes de octubre del any de .M.ccc.xc tres. fo cridat ajustat e celebrat consell general en la sgleya de Sent Miquel on es la casa del consell lo qual consell fo ben plener...

E determina lo dit consell general que los jurats se entrameten per via de Requestes e preteschs e de informacio de testimonis o en aquella manera que mior se puicha saber ni deffendre aconsell de lus assessos o en altre manera en les appellacions que nos sen volgudes tenir per lo honrat en Bernat de Tamarit batle per lo senyor Archabisbe e en los enantamens ques son fets an Steva del Forn Nou an P. Beyllot an *Johan Cellers conves* e an Bernat de Sent Marti E en tots altres enantamens ques tropien esser malfets o daquievan se faran contra alguns que sien vexats per la cort en neguna manera que sien mantenguts per los dits jurats en lur dret e justicia en tant con sia interesses ni perjudica dela universitat e no en pus. Item ha protestat lo dit consell als dits jurats que en cas que los jurats en negligens en lo fet desus determenat que sia a els imparat e no ala universitat.

/ AHMV, Llibre del Consell, 1393-1396, fol. 3v. /

V

Diversos contactes mercantils de Juceff Albar, de convers Dalmau de Montagut.

Març 1393

Noverint universi Quod Nos Mosse Cabrit et Dulcia eius uxor judei habitatoris ville Sancte Columbe de Queralto Gratia et ex certa sciencia confitemus et recognoscimus vobis Dalmatio de Muntacuto neophito dicte ville Quod debemus vobis ex causa mutui per vos vobis gratis et bono amore facti ... Nonaginta quinque libras Barch. ...

Dijous, 29 de maig 1393

Nos Mosse Cabrit judeus ville Sancte Columbe de Queralto et Dulcia eius uxor etc. vobis Dalmatius de Muntaguto neophito dicte ville Quod ex illis Nonaginta

quinque libras Barch. quos nos a vobis confessimus debere ex ratione mutui etc. publico instrumento ut in ... Centum quindecii florinos auri Aragone valentes Sexaginta Tres libras et quinque solidos Barch...

/ AHPT, Man. 3922 (Santa Coloma) 1393-1394, fols. 37r i 61r. /

VI

Dalmau de Montagut, de jueu Juceff Albar, establert a Ciutat de Mallorca.

10 de novembre 1394

Sit omnibus notum Ego Bernardus de Biure domicellus castlanus loci de Biure confiteor et recognosco vobis Içach Xateni judeus ville Çalacuna termini vilademagre procuratorique Dalmati de Monteacuto neophiti ville Sancte Columbe de Queralto nunc habitatoris civitate Maiorice Quod nomine dicti principalis vestri restituistis et tradidistis michi bene et plenarie ad meam voluntatem Septem cullerías argenti et unum anulum auri cum quodam lapide vocato balax que dictus Dalmatius de Monteacuto a mi tenebat in pignore obligato per quodam debito Sexagintam Sex librarum Barchinone ...

/ AHPT, Man. 4021 (Santa Coloma) 1394-1395, s/f. /

VII

Estima dels béns de Bonanat de Valls, convers.

Any 1397

Moble nichil

Siti .i. alberch al carrer de Vilaclosa afronta ab en R. Certer e ab madona den Bernat de Lubets fa de sens .x. sous ab lou an Ff. de Vacarices e .xl. an P. Cistello per la capela dela Cecuyta fol. sous.

/ AHMV, Llibre Estimes 1397-1402, fol. 185r. /

Any 1402

Etima de Ramon Certer

Siti primo .i. alberch al carrer de Vilaclosa affronta ab en Passenant e ab alberch qui era de Bonanat de Valls.

/ AHMV, Llibre Estimes 1402, fol 319 v. /

VIII

Estima dels béns de Joan Diç, convers.

Any 1397

Moble .c. sous

Siti primo .i. alberch al carrer de la Vila closa afronta ab en Guasch Albiol e ab P. Pasqual fa .clx. sous.

Moble .ccc. sous

Siti .i. troç de solrech davall lo mas den Castell Gali afronta ab P. Simo e ab P. Porta franch fo preuat .cl. sous.

Item .i. ort ali matex afronta ab en Bernat Monserrat dalio e ab lo torrent franch fo preuat .c. sous.

/ AHMV, Llibre Estimes 1397-1402, fols 181r i 184r. /

Any 1402

Moble .L. sous

Siti primo .i. alberch al carrer den Sagi affronta ab la dona den Pasquall e ab en Johan del Bosch (*convers*) fa de cens .vii. sous los .v. als Preveres e .ii. sous ala obra de la Sglesia major .Lxx. sous.

/ AHMV, Llibre Estimes 1402, fol. 174r. /

Any 1411

Siti .i. alberch al carrer dels Jueus affronta ab la dona den P. Pasqual e ab Nar-nau Tort ffa de sens .vii. sous ales capelles .v. sous e .ii. sous ala obra dela Esogleya .x. sous.

Es ja fet (*al marge*)

Moble .cc. sous

Siti primo nichil.

/ AHMV, Llibre Estimes 1411, fols. 170r i 198v. /

IX

Estima dels béns de Joan Bosch, convers.

Any 1397

Moble .C. sous

Siti primo .i. alberch al carrer dels Juheus afronta ab Nasollama e ab ell matex fa de sens .ix. sous .i. diner ala capella den G. Alger foccxx. sous

Item altre alberch ali matex afronta ab Barchelo dez pinavessa e ab ell matex fa de sens .v. sous a Madona Armengolla foc. sous

Item .i. troç de vinya al Bon roig afronta ab en Sent Marti e ab el matex franch foclxx. sous

Item altre troç de vinya ali matex afronta ab en F. Callar e ab ell matex fa de sens .v. sous a les capelles del senyor Bisba falxxx. sous

Item el matex .i. obrador al carrer de Vilaclosa afronta ab en Johan Diç ... fa de sens .ii. sous a la obra dela sgleya major foxxx. sous

/ AHMV, Llibre Estimes 1397-1402, fols. 192v-193r. /

X

Estima dels béns de Joan Bosch, convers.

Any 1402

Moble .L. sous

Siti primo .i. alberch al carrer dels Juheus affronta ab na Sotlama e ab elmatex fa de cens .viii. sous .i. diner ala capela den G. Alger .Cl. sous.

Elmatex aquimateix altre alberch affronta ab elmatex e ab en Barçalo fa de cens .v. sous amadona Armengola ab lou .lx. sous.

Elmatex .i. troç de vinya albon roig affronta ab en Bernat de Sent Marti e ab elmatex franch .l. sous.

Elmatex aquimatex .i. vinya affronta ab elmatex e ab en Francesch Caslar fa de cens .v. sous ales capelles del senyor Bisbe .xxxx. sous

Alimatex .i. obrador al carrer de Vilaclosa affronta ab en Johan Diç e ab en Guasch Albioll fa de cens .ii. sous ala obra dela sglesia major .xxx. sous

/ AHMV, Llibre Estimes 1402, fols. 326v-327r. /

XI

Estima dels béns de Guillem Risto, convers.

Any 1397

Moble nichil

Siti primo .i. alberch al carrer dels Juheus afronta ab Mosse Cabrit e ab en Johan Omiach fa de sens .xxxiii. sous .iiii. diners an G. Alamany prevera pero es franch lo dit alberch car lo sens que fa diu que es violari fo .cccl. sous.

Item .i. tros de solrech als Cabanyals afronta ab en P. Baset e ab en Mutagut Ondara fa de sens .x. sous ab lou an P. Guasch fo .xxx. sous

/ AHMV, Llibre Estimes 1397-1402, fol. 191v. /

XII

Estima dels béns de Guillem Risto, convers.

Any 1402

Moble .Dcccclv. sous

Es franc del moble en la suma damunt son compresos .xxxx. florins del censal den Castel Gali la qual franquicia es pasada lo dia de Sent Blay de lany .Mcccclvii. porque deu pagar daciavant del dit Moble.

Siti primo .i. alberch al carrer de la Vilanova affronta ab en Berenguer Cases e ab l'alberch qui fo den Ramon Soler es franc sino .i. casa ques te en lo dit alberch que fa .i. sou de cens al senyor Archabisbe .M. sous.

Item .i. troç de terra e vinya al Frexe affronta ab en March Matheu e ab Neco-lau Sagi franc e ra den A. Gomila .Dlx. sous.

/ AHMV, Llibre Estimes 1402, fol. 41r. /

XIII

Guillem Risto, convers, féu un pagament per part de la universitat.

Any 1411

Item pos en dada Dimenge a .xviii. de janer del any predict los quals comanaren que lo senyor en P. Carbonell R. Cassanyach e P. Axaµuç jurats al senyor en Guillem Risto que portas al honrat en Johan de Boxados donzell .xxiii. lliures .xiii. sous .iiii. diners ama (?) que li devien eser pagades enla festa de Nadall prop passade per raho de un censall de semblant quantitat que la universitat li fa quescun any en la dita festa am apocha.

/ AHMV, Llibre Claveria 1410-1411, fol. 32v. /

XIV

El fill de Guillem Risto també convers, beneficiat.

Febrer 1430

Item pos en dada ab albara de rebuda los quals doni al discret en Johan Homiach prevere procurador dela honrada comunitat dels preveres los quals li doni per en Guillem Risto beneficiat del benifet instituyt per lo discret en P. Soler prevere qº sots invocacio de Santa Caterina los quals .lx. sous lo dit benifet a ala dita comunitat ço es .xxxx. sous per .iiii. adniversaris e .xx. sous per .i. doble pagadors cascun any en la festa de Sent Anthoni faniii. lliures.

Item pos en dada alsenyor en Guillem Risto dela vila de Valls procurador de Guillem Risto fill seu beneficiat del benifet de Santa Caterina instituyt per lo discret en P. Soler qº .lii. sous .vi. diners los quals li restaven a pagar de aquelles .viii. lliures .xii. sous .vi. diners que reb tots anys en la dita festa per la raho damunt dita fan... .ii. lliures .xii. sous .vi. diners.

/ AHMV, Llibre Claveria 1429-1430, fol. 25v. /

XV

Sobre el contracte matrimonial dels conversos de Valls, Bernat de Tamarit i Aldonça.

Dijous, 6 de juny 1437

Quod Ego Bernardus Tamarit habitator ville de Vallibus qui ante babtismum vocabat Astruch Sasala judeus loci Vallismolli attendens me tempore nupciarum mearum et vestri Domine Aldonçe uxor me qui tunc vocabamini Durona judea fe-

cisse sponsalicii instrumentum de Mille Quadrigentis solidos Et propter vestri virginitatem feci tunc vobis augmentum de Quingentis solidos Et sich sunt in dotem et augmentum Mille Nongenti solidi prout in nupciarum instrumentis tunc factis lacius ... ex tunc gratis et ex certa sciencia confiteor et recognosco vobis eidem Domine Aldonçe uxor me habuisse et recepisse in et per dote vestram Mille .cccc. solidos dicto tempore nupciarum mearum ... Renunciando ... Et propter vestram virginitatem feci vobis augmentum de Quingentis solidos Et sic sunt ut predixi inter dotem et augmentum Mille Nongenti solidos quos assigno salvo et assecuro vobis in et supra omnibus et singulis bonis meis mobilibus et immobilibus vobisque habitis ... obligo ... Et soluto matrimonio inter me et vos ... et nunc de presenti facio vobis augmentum seu donationem habeatis ... et possideatis vos dictam Aldonça uxor mea omnibus diebus vestris cum infantibus et sine infantibus si michi supra ... Et in obitu vestro possiditis de Mille Quadrigentis solidos et de medietate dicti augmenti vestras facere ... Et reliqua medietas dicti augmenti sic et remaneat infanti ... ex me in vobis pro cecatis et gentis et non aliis si vero in obituo vestro infans vel infantes ... assignata revertatur michi et meis aut quibus ...

Testes Anthonius Huguet scolar et Simeon Paho dicte ville.

/ AHMV, Liber Nupciarum, Bartomeu Carbonell 1435-1457, fol. 23r-v. /